

AKATEMIA, SIIRTOLAISUUS

“Musta Välimeri” – matkalla Eurooppaan katoaa tuhansia siirtolaisia, ja vain harva heistä pystytään tunnistamaan tai löytämään

Siirtolaisten katoamiset vaikuttavat monin tavoin perheisiin ja paikallisyhteisöihin lähtömaissa. Samanaikaisesti tunnistamattomat ruumiit asettavat käytännöllisiä, poliittisia ja eettisiä haasteita viranomaisille, kirjoittaa professori Laura Huttunen. VAPAA LUKUOIKEUS

Laura Huttunen Tampereen yliopisto 1.12.2021 15:12

"Paperiton siirtolaisuus on ehdottomasti suurin katoamisille altistava syy nykyaikana", kirjoittaa Laura Huttunen.

Ihmisen katoamisella on pitkä varjo.

Omaiset etsivät kadonneita läheisiään vielä vuosikymmenten päästä. Esimerkiksi toisen maailmansodan aikana kadonneita sotilaita ja siviilejä etsitään yhä Punaisen Ristin etsintäpalvelun kautta.

Tällä hetkellä ihmisiä katoaa omaisiltaan erityisen paljon kansainvälisen muuttoliikkeen seurauksena. Kuvat Välimerta ylittävistä kumiveneistä, joissa matkustajat ovat pakkautuneet kylki kylkeen kiikkeriin veneisiin, ovat osa arkista uutisvirtaa samoin kuin hukkuneet siirtolaiset.

Mitä nämä kuvat ja uutiset kätkevät taakseen? Mistä siirtolaisten katoamisessa on kyse?

Hätkähdyttävän suuret luvut

Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön (IOM) arvion mukaan vuosien 2014 ja 2020 välillä katosi tai kuoli noin 32 000 muuttomatalla ollutta siirtolaista.

Merkittävä osa katoamisista tapahtui Välimeren alueella. Välimeren alueella katosi ja tai kuoli vuosien 2014 ja 2018 välillä vähintään 17 900 siirtolaista.

Luvut ovat karkeita arvioita, sillä täsmällisiä lukuja on mahdotonta saada. Kuolemia ja katoamisia on mahdoton erottaa selkeästi toisistaan. Tyypillisesti lopullista varmuutta kohtalosta on mahdoton saada.

Useiden asiantuntijoiden mukaan todelliset kuolleiden ja kadonneiden määrät ovat luultavasti suurempia, sillä avomerellä tai aavikolla ruumiit katoavat usein täysin jälkiä jättämättä.

Luvut ovat joka tapauksessa hätkähdyttävän suuria. Lisäksi kuolemat ja katoamiset koskettavat vähintäänkin kymmeniä tuhansia ihmisiä siirtolaisten lähtömaissa, sekä heidän jo Euroopassa asuvia läheisiään.

Omaisien katoaminen on aina vaikea kokemus perheille ja lähipiirille. Tästä kokemuksesta selviämiseen vaikuttaa ratkaisevasti se, millaisia mahdollisuuksia omaisilla on selvittää kadonneen kohtalo. Siirtolaisten osalta mahdollisuudet kohtalon selvittämiseen ovat erityisen pienet.

Missing at the borders -projektin keräämistä haastatteluista voi kuulla perä perää monta kymmentä tarinaa omaisten usein vuosia jatkuvasta epätietoisuudesta, surusta ja ahdistuksesta perheenjäsenen kadottua Välimerta ylitettäessä.

Tarinoissa toistuvat samat elementit: näköalattomuus ja työn puute ajavat erityisesti nuoria ihmisiä etsimään paremman elämän mahdollisuuksia oman maan ulkopuolelta. Matkaan lähdetään myös usein omaisilta salaa.

Yhteyksien katkettua omaisten huoli ja epävarmuus kääntyvät lamaannukseksi ja epätoivoksi.

”Emme ole eläviä emmekä kuolleita, odotamme vain joka päivä uutisia hänestä”, sanovat kadonneen nuoren miehen vanhemmat *Missing at the Borders* -projektin nettisivuilla. Vanhemmat jatkavat: ”Jos olisimme saaneet edes hänen ruumiinsa takaisin ja voineet haudata hänet, hyväksyisimme kohtalomme, mutta nyt olemme kuin kuolleita itse”.

Tampereen yliopiston tutkimushankkeen tutkijat kohtasivat samanlaisia tarinoita kerätessään tutkimusaineistoa Espanjassa, Kreikassa ja Marokossa.

Miksi siirtolaiset katoavat?

Ihmisiä katoaa tyypillisesti lukemattomien eri syiden vuoksi kuten poliittisen vainon ja rikoksen tai uhreina, onnettomuuksissa ja luonnonkatastrofeissa sekä joskus omasta tahdostaan.

Paperittomina, siis ilman vaadittavia matkustusasiakirjoja liikkuvat siirtolaiset ovat liikkeellä monista syistä.

Jotkut katoavat tarkoituksella omaisiltaan paetessaan perheväkivaltaa, väkivaltaisia velkojia tai muulla tavoin sietämättömiä olosuhteita. Osa pakenee henkensä edestä konflikteja tai poliittista vainoa. Esimerkiksi useat syyrialaiset ja afganistanilaiset ovat paossa hengenvaarallisia olosuhteita lähtömaissaan.

Osa etsii paremman elämän mahdollisuuksia. Nuorisotyöttömyys ja yleinen näköalattomuus sekä sosiaaliturvan puute ajavat etsimään työn ja toimeentulon mahdollisuuksia muualta.

Yhteistä kaikille näille siirtolaisille on, että he tulevat maista, joista on todella vaikea saada virallista matkustuslupaa Eurooppaan. 1990-luvulta lähtien jatkuvasti kiristynyt siirtolais- ja rajapolitiikka Euroopassa ajaa nämä siirtolaiset aiempaa vaarallisemmille reiteille, riippuvaisiksi ihmissalakuljettajista sekä yhä alttiimmaksi katoamiselle ja kuolemalle.

Hukkuminen, paleltuminen, hypotermia, tukehtuminen ja onnettomuudet ovat yleisiä kuolinsyitä.

Suurta osaa vainajista ei tunnisteta koskaan

Matkareitit avomerellä ja halki aavikkoseutujen aiheuttavat sen, että läheskään kaikkia kuolemia ei kirjata mihinkään, eikä tieto läheisen kuolemasta tavoita omaisia. Perheiden näkökulmasta tällaisesta kuolleesta tulee kadonnut omainen, jonka kohtalo jää selvittämättä vuosiksi, tai usein kokonaan.

Osa kadonneista löytyy kuolleina Välimeren rantavaltioiden alueella. Niin Espanjassa, Italiassa kuin Kreikassakin on lukuisia hautausmaita ja hautaismaiden kolkkia, joista löytyy suuri määrä nimettöminä haudattujen tunnistamattomien henkilöiden hautakiviä.

Miten ruumiit sitten päätyvät “nimettömien hautausmaille”?

Tunnistamaton ruumis, jonka arvellaan kuuluvan Välimeren ylittäneelle paperittomalle siirtolaiselle, käy läpi rutiininomaisen kuolemansyöntutkinnan ja identifioimisen mahdollistavien tuntomerkkien kirjauksen. Tähän sisältyy nykyisin myös rutiininomaisesti DNA-näytteen otto.

Varsin harva näistä vainajista kuitenkaan tunnistetaan ja vielä harvempi palautetaan lähtömaahansa hautausta ja kuolemarituaaleja varten. DNA-näyte ei auta tunnistamisessa, mikäli tutkijoilla ei ole vertailunäytteitä lähiomaisista tai vainajasta.

Tosiasiassa Euroopan rantavaltioiden viranomaisilla ei ole resursseja, eikä aina välttämättä poliittista tahtoakaan, yrittää etsiä kadonneiden omaisia. Silloinkin kun tieto vainajan sijainnista saadaan selville esimerkiksi menehtyneen kanssa matkustaneiden matkatoverien välityksellä, omaiset eivät saa välttämättä viisumeita matkustaakseen Eurooppaan tunnistamaan omaistaan tai antamaan vertailuun tarvittavaa DNA-näytettä.

Siirtolaisten omaisten on usein vaikea tehdä katoamisilmoitusta läheisestään. Kun siirtolaisten matka vaarallisia reittejä pitkin joka tapauksessa kestää ennakoimattoman ajan, läheisten voi olla vaikea tietää, koska huolestua.

Ongelmana on myös heikko luottamus viranomaisiin. Joissakin Välimeren Afrikan puoleisissa valtioissa maasta viisumitta lähteminen on kriminalisoitu osana EU:n kanssa tehtyjä sopimuksia.

Joissakin maissa viranomaisten myös epäillään olevan osallisena salakuljetuksessa ja katoamisissa, ja siksi kukaan ei uskota auttavan. Euroopan valtioiden viranomaisiin taas epäroidään ottaa yhteyttä, koska pelätään, että aiheutetaan ongelmia kadonneelle, jos hän löytyykin elävänä.

Joissakin valtioissa etenkin köyhempi, vähemmän koulutettu väestö ei välttämättä ole rekisteröity edes lähtömaissaan. Nämä ihmiset putoavat kaikista tiedon ja huolenpidon verkoista niin lähtömaissa kuin Euroopan vastaanottavissa maissa. He ovat siis erityisen haavoittuvia, alttiita väkivallalle ja hyväksikäytölle sekä lopulta katoamiselle ja kuolemalle kaukana kotoaan ja omaisistaan. Ilman nimeä ja tunnistamattomina.

Omaisiaan kaipaavien perheiden huoli ja tuntemattomia ruumiita käsittelevien rantavaltioiden viranomaisten tieto eivät siis kohtaa toisiaan.

Vainajista mahdollisesti kerätyt tunnistetiedot ja DNA-näytteet hautautuvat arkistoihin, joita kukaan ei tällä hetkellä koordinoi, useista aloitteista huolimatta. Esimerkiksi Kansainvälinen kadonneiden ihmisten komissio [ICMP](#) on tehnyt aloitteita Euroopan kadonneiden siirtolaisten etsinnän koordinoimiseksi, samoin kuin Kansainvälinen Punainen Risti.

Tehtävä ei ole mahdoton. Vastaavia suuria tunnistusoperaatioita on tehty lähihistoriassa aiemminkin. Esimerkiksi ICMP hoiti menestyksekkäästi Jugoslavian hajoamissodissa kadonneiden ihmisten etsinnän, tunnistamisen ja omaisille palauttamisen. Haasteet Välimerellä ovat toki toisenlaisia kuin Balkanilla, mutta välineitä tilanteen nykyistä parempaan hoitamiseen kyllä on, mikäli poliittista tahtoa löytyy.

Miksi tunnistaminen olisi tärkeää?

Kaikissa kulttuureissa ihmiset luokitellaan eläviksi tai kuolleiksi. Yhteisön jäsenen kuolema on aina menetys koko yhteisölle, ja kuolemaan liittyvät rituaalit ovat ensiarvoisen tärkeitä sekä kuolleen perheelle että koko yhteisölle.

Kuolema muuttaa aina yhteisön jäsenten statuksia ja suhteita toisiinsa, esimerkiksi puolisoista tulee leski. Nämä muuttuneet statukset tehdään näkyviksi kuolemaan liittyvissä rituaaleissa. Yhteisö tunnistaa jäsenensä siirtymän elävästä yhteisön jäsenestä kuolleeksi mutta muistetuksi yhteisön jäseneksi.

Jos ihminen katoaa, hän jää kulttuurisesti ikään kuin välitilaan elämän ja kuoleman keskelle. Tämä aiheuttaa eräänlaista kulttuurista hämmennystä – miten poissaolevaan tulisi suhtautua? Entä suhtautuminen hänen läheisiin, kuten puolisoon ja lapsiin? Katoamisesta seuraakin usein käytännöllisiä ongelmia, kuten kadonneen puolison ja lasten statuksen määrittely sekä kysymys kadonneen omaisuudesta ja sen hoidosta.

Kuolemaan liittyvät rituaalit ovat myös psykologisesti tärkeitä, ne mahdollistavat suruprosessin aloittamisen. Kuoleman voi kohdata ja sitä voi surra. Surun jälkeen voi siirtyä eteenpäin. Sen sijaan katoaminen jättää tilanteen auki ja ratkaisemattomaksi.

Siirtolaisten lähtömaissa on siis lukemattomia perheitä ja yhteisöjä, joiden elämää raskauttaa katoamisten jälkeensä jättämä epätietoisuus, suru ja ahdistus. Kadonneet ovat usein nuoria ihmisiä, joihin latautuu myös paljon tulevaisuuden toivoa. Toivo kuolee katoamisten myötä. Monet näistä kadonneista ovat tunnistamattomina ruumiina eurooppalaisilla hautausmailla, tai eurooppalaisilla ruumishuoneilla.

Paperiton siirtolaisuus on ehdottomasti suurin katoamisille altistava syy tämän hetken maailmassa. Liikkuvuuden kansainvälinen sääntely niin, että suuri joukko ihmisiä on pakotettu liikkumaan ilman matkaa turvaavia asiakirjoja tuottaa väistämättä riippuvaisuutta salakuljettajista, sekä kasvavan määrän katoamisia ja kuolemia ja näiden merkitsemiä yhteisöjä.

Laura Huttunen

Laura Huttunen on sosiaaliantropologian professori. Hän on tutkinut globaalia muuttoliikettä, bosnialaista diasporaa ja uuden elämän rakentamista traumaattisten kokemusten jälkeen. Huttunen johtaa Suomen

Akatemian rahoittamaa, siirtolaisten katoamisia käsittelevää tutkimushanketta Governance and Grieving: Missing Migrants and Emergent Politics.

Tämän sisällön mahdollistaa Tampereen yliopisto.
Journalistinen päätösvalta on MustReadin toimituksella.

Tämä artikkeli on julkaistu Creative Commons CC BY-ND 4.0 -lisenssillä.

Tutustu muihin vapaan lukuoikeuden Akatemia-artikkeleihin